

BEVEZETÉS

Hasonló témájú cikket készítettünk már korábban is (*Mészáros – Forgács, 2008*), amelyben egyfelől a szakirodalom, másrészt a nemzetközi konferenciák értékelése alapján kíséreltük meghatározni az agrár-közgazdasági kutatások főbb tendenciáit, trendjeit. A mostani írás fő szerkezetében megegyezik a korábbival, a szakirodalmat azonban már nem tudtuk a korábbi mélységben tanulmányozni és feldolgozni. Viszonylag rövid idő (mindössze 6-7 év) telt el korábbi publikációnk megjelenése óta, mégis jelentős új problémák merültek fel a világban (klímaváltozás, népességgrobbanás, migráció, környezetszennyezés stb.), és azóta sok mindent másképpen látunk mi magunk is. Például a globalizáció (a globalizált paradigma) inkább az élelmiszeriparban és -kereskedelemben érvényesült, mintsem a mezőgazdasági alapanyagok termelésében, ami kontinensenként mégiscsak alapvetően különbözik egymástól. Mindez indokolja korábbi közlésünk átgondolását, ismételt napirendre tűzését és megvitatását.

ÚJABB FEJLEMÉNYEK A SZAKIRODALOMBAN

Fenntarthatóság

A 20. század szakirodalmában még ritkán esett szó a fenntarthatóság fogalmáról és használatáról az agrárpolitikában. *Csáki Csaba* azonban kivételt képez ez alól, hiszen a nyolcvanas években két könyvben is foglalkozott a világgal, illetve Magyarországgal a mezőgazdaságának fenntartható fejlődésével (*Csáki, 1981, Csáki et al., 1988*).

A fenntarthatóság fogalma tulajdonképpen a *Brundtland Bizottság* 1987. évi meghatározásával került be a szélesebb körű politikai és gazdasági szóhasználatba. Az azóta eltelt közel három évtized során a fenntarthatóság szempontja egyre fontosabbá vált mind a tudományban, mind a gyakorlati életben. A tudományban a fenntarthatóságnak különböző irányzatai, iskolái is kialakultak, a *Gazdálkodás* folyóiratban például

hatféle fenntarthatósági irányzatot hasonlítottak össze (*Mészáros – Hajduné, 2012*). A pusztán a gazdasági növekedésre alapozott legkorábbi gazdasági paradigma ily módon fokozatosan bővítésre szorul a demográfia, a szociális szempontok és a természeti környezet tényezőinek figyelembevételével. A kutatások alapján ma már kimondható az is, hogy „... a növénytermesztés fenntartható fejlődését, a föld lakosságának jövőbeni élelmiszerét úgy lehet megoldani, hogy a növekvő produktivitás mellett biztosítani kell a természeti erőforrásokkal való racionális gazdálkodást, valamint fenn kell tartani az ökológiai egyensúlyt” (*Bedő – Láng, 2015*).

Ha azonban egy mutató ennyire fontosá válik a tudományban, akkor felmerül a mérésének (mérhetőségének) kérdése is, amihez hozzátartoznak a befolyásoló tényezők, sőt az ellentéte, a fenntarthatatlanság is. A *Gazdálkodás* folyóiratot ebben a tekintetben is elismerés illeti *Szigeti Cecília* és *Tóth Gergely* cikkének publikálásáért, akik megkísérelték az emberiség ökológiai lábnyomának becslését a mezőgazdaság kialakulásától kezdve napjainkig (*Szigeti – Tóth, 2014*). A népesség, a GDP, az élelmiszer-termelés és egyéb adatok alapján megállapították, hogy a mezőgazdaság kialakulása (kb. Kr. e. 10 ezer) óta a 19. századig a népesség növekedése és a mezőgazdasági termelés összhangban volt, viszont az elmúlt kétszáz évben ez az egyensúly megbomlott, s érdekes módon a szerzők nem is a népesedést, hanem a (fejenkénti) túlfogyasztást tartják az egyensúlybomlás okozójának. Nem meglepő ezért, hogy záró következtetésük így hangzik: „... civilizációnk fenntarthatósága érdekében elsődleges feladat a gazdasági logika megváltoztatása, átállás az »elég« közgazdaságtanára a »még több« közgazdaságtanáról”.

A politikai és gazdasági gyakorlat azonban késik vagy egyáltalán nem befogadó képes a legújabb kutatási eredményekre. Az ENSZ 2015. évi közgyűlése elé kerülő fenntartható fejlődési „csomag” összesen 17

(fő) célt tartalmaz, melyek közül a 8. cél a fenntartható gazdasági növekedést képviseli (tehát még mindig „növekedéspárti”).

Európai Unió

Az Európai Unió működésének számos problémája van, ezért nem véletlen, hogy sok vizsgálatot végeznek és publikálnak az itt dolgozó kutatók és politikusok. Kiemelhető ezek közül a *Leibnitz Intézet* kiadásában megjelent könyv, amelynek egyik szerkesztője Csáki Csaba (*Möllers et al., 2011*). A kutatás célja a farmstruktúrák jövőbeni alakulásának elemzése volt, s ehhez közel 1350 farmháztartást vizsgáltak meg öt új tagállamban a 2007–2010 közötti időszakban. Számos érdekes megállapítás és következtetés található a könyvben, például az előző ponthoz kapcsolódik az az eredmény, hogy a mezőgazdasági termelékenység fenntartható növekedése csak a viszonylag kedvező adottságú régiókban volt megfigyelhető. Kiemelhető viszont az a megállapítás is, hogy a vidéki és városi lakosság közötti jövedelemkülönbségek nőttek és a falusi szegénység mértéke fokozódott. Fontosnak tartjuk azt a következtetést is, miszerint (a jövőben) tapasztalt, becsületes, motivált és elfogulatlan hivatalnokokra van szükség.

Globális problémák: korábbi paradigmák vagy a jövő kihívásai képezhetik a kiindulópontot?

A legfrissebb nemzetközi konferenciák közül az OECD által az *Agrár-felsőoktatás a 21. században* című, Zaragozában (Spanyolország) 2015 júniusában megrendezett tanácskozást érdemes kiemelni. Az OECD részéről *Catherine Moreddu* előadását említjük elsőként, aki az élelmiszer-termelés és a mezőgazdaság 21. századi kihívásairól és lehetőségeiről beszélt (*Moreddu, 2015*). Előadásának egyik érdekessége a kihívásokból történő kiindulás, de emellett azok megfogalmazása is. A három globális szintű kihívás szerinte a következő:

a) Nagyobb és diverzebb élelmiszer-kereslet biztosítása a növekvő és gazdagabb népesség igényének kielégítéséhez.

b) Fenntarthatóan javítani a termelékenység növekedését az egész élelmiszerláncban.

c) Reagálni a globális élelmiszerbiztonságra és a klímaváltozás kihívásaira.

Az előadás erősségeit képezik a kitűnően szerkesztett ábrák, amelyek például bemutatják, hogy a 20. század második felében még a ráfordítások (inputok) növelése okozta elsősorban a mezőgazdasági termelés világméretű emelkedését, ellenben a 20. század utolsó és a 21. század első évtizedében már a teljes termelékenység (*total factor productivity*, TFP) vette át a vezető szerepet. Érdekes megemlíteni, hogy külön részletes ábra mutatja be a fenntarthatóság kihívásait is.

Moreddu előadása az OECD-nél szokásos egy évtizedes kitekintéssel zárult, de emellett készítenek egy hosszabb távú előrejelzést is, amelynek ígéretes címe a következő: *A világ mezőgazdaságának és élelmiszertermelésének alternatív jövőképei: alapvető stratégiák kialakítása*.

Egy másik érdekes előadást tartott *Mingues és Connor* a mezőgazdasági kutatás és oktatás fő hajtóerőiről az élelmiszerbiztonság és fenntarthatóság érdekében. Abból indultak ki, hogy a népesség növekedése és a klímaváltozás miatt a termelésnek „ökológiai”, azaz fenntartható intenzifikálása szükséges, ami a segédmunkástól kezdve a kutatóig széles spektrumú képzést igényel. A globális szintű és alapvetően nagyüzemi szemléletű előadásuk négy tételt fejtett ki:

a) A mezőgazdasági termelést világszinten 70%-kal szükséges növelni.

b) A népesség növekedése főként Afrikában és Ázsiában várható, de a mezőgazdaság termelékenységének javulására elsősorban az Egyesült Államokban, Brazíliában, Argentínában és Ausztráliában lehet számítani (számunkra érdekesség,

hogyan Európa e vonatkozású pozícióját megkérdőjelezték!).

c) és d) Az a) pontban előírányzott nagymértékű termelésnövelés egyrészt nagyüzemeket, másrészt tetemes beruházásokat igényel.

A következtetések közül kiemelhető egyrészt, hogy a mezőgazdasági vállalatoknak gazdasági és környezeti szempontból egyaránt hatékonyaknak kell lenniük. A jövőbeni felsőoktatásban pedig fontos szerepet indokolt kapnia a kockázatkezelésnek is (Mingues – Connor, 2015).

Elgondolkodtató, hogy a globális problémákból levezetett és itt bemutatott kétféle közelítés vajon újabb – és az eddigieknél mindenképpen komplexebb – jövőbeli paradigmák csíráit jelenti-e, vagy pusztán e globális kihívások nem állnak majd össze működőképes és kontinensenként is alkalmazható paradigmákká. Mi annak idején *Josling* professzor négy agrárirányítási paradigmáját használtuk, aki támogatásfüggő, versenyképes, multifunkciós és globalizált mezőgazdaságot különböztetett meg (*Josling, 2002*). Az mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy a kialakuló új paradigmákban a gazdasági tényezőkhöz kívül sokkal nagyobb súllyal célszerű majd szerepeltetni a társadalmi és a természeti elemeket is.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Kérdés az, hogy a szakma meghatározó tudományos fórumai milyen mértékben igazolják vissza az előzőekben vázolt trendeket. Arra keressük a választ, hogy a cikk első felében jelzett új irányok mennyiben jelennek meg az agrárközgazdászok kutatási eredményeinek fórumot adó tudományos tanácskozások programjaiban az elmúlt 7-8 évben. Kétségtelen, és egyben öröndetes is, hogy tovább növekedett azon szakmai fórumok száma, ahol az új keletű tudományos eredmények szélesebb szakmai közvélemény előtt mérettetnek meg. Ez egyrészt jelenti a tanácskozások számának növekedését, másrészt egy-egy

konferenciára, kongresszusra befogadott előadások számának esetenként látványos emelkedését. A kutatásokban megfigyelhető erősödő differenciálódás következtében további nehézséget jelent azonban az agrárgazdaságtan területéhez valamilyen formában kapcsolódó új tudományos hajtások teljes körű bemutatása s annak megjelölése, hogy azok mennyire jelenítik meg a tudomány fejlődésének fő áramait.

A fórumok számának bővülése a tudományos eredmények minél szélesebb körben való terítését jelzi, és ez különösen nagy segítséget jelent a fiatal kutatóknak. A jelenség mögött több esetben újonnan létrejött szakmai szervezetek is találhatók, amelyekről már tettünk említést a korábbi tanulmányunkban. Új elemként kell azonban kiemelni, hogy folyamatosan indítanak újabb és újabb szakmai folyóiratokat, amelyek az erősödő verseny következtében kedvezőbb feltételek melletti publikálási lehetőséget igyekeznek biztosítani a kutatóknak. Ugyancsak gyorsuló fejlődés figyelhető meg abban a tekintetben is, hogy a hálózatokba szerveződő kutatók az elektronikus csatornákon keresztül a korábbiakhoz képest exponenciális ütemben építhetik saját szakmai nemzetközi kapcsolataikat azáltal, hogy az azonos vagy közel azonos témát művelők között egyre intenzívebb, olykor akár napi szintű szakmai eszmecsere-t valósítanak meg az internet segítségével. A hálózatokban folyó kooperáció lerövidíti az új kutatási eredmények születéséhez szükséges időt, jelentősen hozzájárulhat a kutatók szakmai fejlődéséhez és a kutatói munka szakmai színvonalának emeléséhez.

Tanulmányunkban az egyes tanácskozásokon elhangzott előadásokat címük alapján soroltuk be kategóriákba, hogy ennek alapján próbáljunk meg általános következtetéseket levonni abban a tekintetben, hogy az agrár-közgazdasági kutatások irányában milyen elmozdulások figyelhetők meg a legutóbbi években. A téma szerinti megfigyelésben van egyfajta torzítás, hiszen

az agrárgazdaságtanban belül például az ágazati kutatások egyrészt megjelenhetnek az ágazati kutatások kategóriájában, míg más esetekben azon kívül, például az árvizsgálatoknál vagy a vertikális integrációnál kerülnek besorolásra. Ezen korlátok mellett is úgy gondoljuk, hogy a különböző nemzetközi szakmai tanácskozások a témaválasztások tekintetében is mutatnak egyfajta határozott irányt, s ez még inkább igaz akkor, ha azonos szervezetek különböző időszakbeli programjait vetjük össze. Mostani felmérésünknel ez utóbbira határozottan törekedtünk is.

Vizsgálatba vont szervezetek tudományos tanácskozásai

Törekedve arra, hogy a megfigyelt két időszak vizsgálati eredményeinek összehasonlítása minél megalapozottabb legyen, mindkét periódusban ugyanazon 4-4 nemzetközi szakmai szervezet, illetve intézet tudományos tanácskozásait tekintettük át. Az agrárgazdasági kutatások két, kétségkívül legillusztrisabb nemzetközi szakmai szervezete a *Nemzetközi Agrárközgazdasági Társaság* (International Association of Agricultural Economists, IAAE) és az *Európai Agrárközgazdasági Társaság/Agrárközgazdászok Európai Szövetsége* (European Association of Agricultural Economists, EAAE) eszmecseréit helyeztük nagytérre mindkét időszakban, de a figyelembe vett tanácskozások száma bővült és a hozzájuk kapcsolódó témáké úgyszintén. A *Leibnitz Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe* által évente megrendezésre kerülő IAMO Forum régióknál szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír. Az itt folyó munka az intézetet a kelet-közép-európai agrárkutatások egyik legjelentősebb központjává emelte, így a korábban elemzett 4 év FORUM-aival szemben ez alkalommal már 7 év tanácskozásai képezték felmérésünk részét. Az *Angol Agrárgazdasági Társaság* (AES) éves közgyűlései jó indikátorok abban a te-

kintetben, hogy a megvitattott témák általában a kutatások főáramában helyezkednek el, illetve előjelzői a várható változásoknak. A mostani felmérésben a korábbi egy tanácskozás helyett három éves konferencia programjával bővült az elemzés adatbázisa. A bázisidőszakban (2002–2008) az elemzés bázisát 966, míg a beszámolási időszakban (2008–2015) 1834 tanulmány adta. A feldolgozott tanulmányok számának közel kétszeresre bővülése segítségünkre volt abban, hogy megalapozottabban irányíthassuk rá a figyelmet az agrár-közgazdasági kutatások főáramában fellelhető új tendenciákra.

A beszámolási időszak elemzésébe vont 13 tanácskozás előadásának forrásai a mindenkor konferenciák, kongresszusok honlapjai voltak, amelyeket a tanulmány végén szereplő 1. mellékletben jelenítettünk meg. Ezek mellett felhasználtuk a korábbi tanulmányunkban (*Mészáros – Forgács, 2008*) közreadott adatokat, ezéért az írásunkban szereplő táblázatokban és ábrákban közölt adatok ezen forrásokra épülő saját számításokon, illetve a korábbi írásunkban publikált adatokon alapulnak.

ELEMZÉS

A megfigyelt 1834 kutatási eredmény zömét az IAAE 2015-ben, Milánóban megrendezett ICAE-konferenciája adta. A háromévente lezajló világforum mindig is nagyszámú előadót vonzott, ami 2015-ben látványosan tovább gyarapodott, meghaladva ezzel vizsgálatunkban az 57%-os részarányt. Mellette mennyiségben másodikként az IAMO FORUM-ok által feldolgozott témák szerepelnek. A 2008–2015 közötti tanácskozásokon megvitattott témák egyes szervezetek közötti megoszlását az 1. táblázat mutatja.

Témakörök szerinti kutatási főáram

A kutatási főáram irányának meghatározásához segítséget jelent, ha a feldolgozott

I. táblázat
A 2008–2015 közötti tanácskozáson elhangzott előadások szervezetek szerinti megoszlása

	db	%
IAMO FORUM 2008–2014 (7 konferencia)	376	20,5
AES: 2008, 2011, 2015	153	8,3
EAAE: Kongresszus, 2014, EAAE 122. szeminárium	256	14,0
IAAE: ICAE konferencia, 2015	1049	57,2
Összesen	1834	100,0

Forrás: saját számítás alapján

témákat témakörökbe sorolva tekintjük át és próbálunk meg következtetéseket levonni a kutatások terén kitapintható irány módosulásokra. A nagyobb témakörökben való vizsgálódás jobban kínálja a globális trendek megjelenítését. Egy-egy téma többoldalú megközelítésben tarthat tudományos érdeklődésre számot, ezáltal az egymáshoz kapcsolódó témák ilyen jellegű összevonásával jobban érzékelhetővé válik, milyen irányban és vélhetően milyen szakmai indokokkal módosul a kutatók érdeklődése, változik a kutatási fókusz. A 2008–2015 közötti időszakban megfigyelt tudományos munkákat 14 témakörbe soroltuk, melyek a következők:

1. *Föld – mezőgazdasági termelés*: földhasználat, mezőgazdasági termelés, menedzsment, irányítás, vezetés, munkaerő, női munka.

2. *Élelmiszer*: kereskedelem, élelmiszerláncok, élelmiszer-biztonság, kereskedelempolitika, marketing, élelmiszer-ipari termelés, minőség, fogyasztás.

3. *Környezet*: környezetvédelem, erőforrás-konzerválás, fenntarthatóság, ökológia, biomassa.

4. *Verseny, piac*: versenyképesség, termelékenység.

5. *Előrejelzés – elemzés*: árelemzés, ágazati elemzés, modellezés, előrejelzések.

6. *Farmszerkezet*: üzemszerkezet, egyéni és kisgazdaságok.

7. *Pénzügyek*: bank, kockázat, hitelezés, finanszírozás.

8. *Vidék*: vidékfejlesztés, multifunkci-

onális mezőgazdaság, vidéki területek, SAPARD.

9. *Genetika*: GMO, ökológiai termelés.

10. *Jövedelmek*: jövedelemelosztás, kifizetések, támogatások.

11. *EU – WTO*: KAP, EU-bővítés, WTO.

12. *Működés*: intézményi kooperáció, integráció, társadalmi tőke.

13. *Fejlesztések*: fejlesztés, innováció, struktúraváltás.

14. *Egyéb*: agrár-közgazdasági szakma, oktatás, eredetjelzők stb.

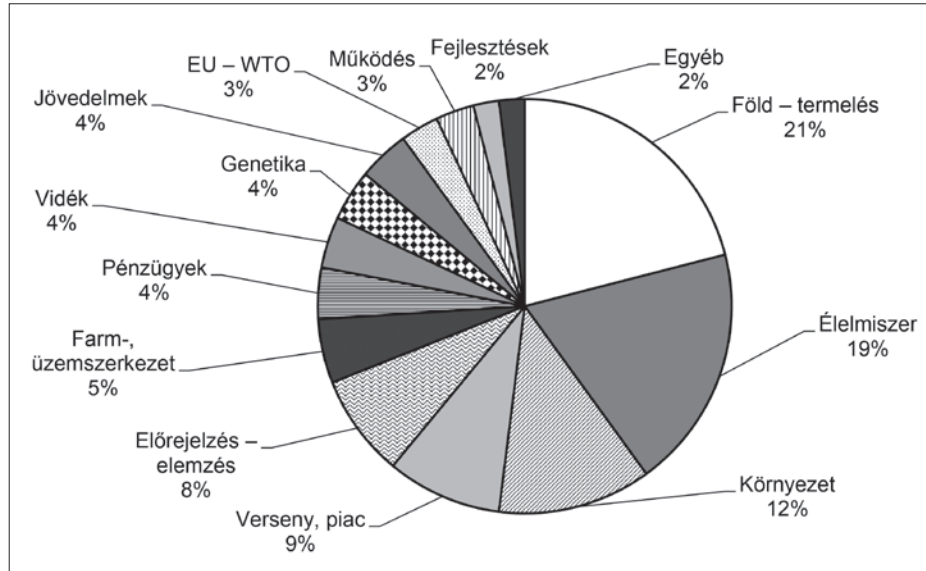
A kutatási eredmények 52%-a a földdel, illetve az ahhoz kapcsolódó termeléssel, a megtermelt élelmiszerekkel és a környezettel összefüggő kérdésekkel kapcsolatos. Ez kiegészülve a piaci elemzéssel és a hozzá szorosan kapcsolódó előrejelzésekkel, valamint farmszerkezettel már a kutatások 74%-át fedti le (1. ábra).

Témák szerinti kutatási irányok

Árnyaltabb kép nyerhető a kutatások főáramáról akkor, ha témánként tekintjük át az egyes kutatóműhelyekben született, nemzetközi megmérettetésre érdemes tanulmányokat, illetve az e téren bekövetkezett súlyponteltolódásokat. A 2002–2008 közötti időszakban 966 előadás szerepelt 43 témával, amely a 2008–2015 időszakra számában közel a kétszeresére (90%-os növekedés) emelkedett az 1854 előadással, 41 téma között osztozva. Stabil területnek tekinthető az a 31 téma, amely mindkét időszakban közreadandó kutatási eredményeket mutatott fel. Ugyanakkor a bázisidő-

I. ábra

A kutatások főbb témakörök szerinti megoszlása 2008–2015 között

Forrás: saját számítás alapján

szak témái közül 9 már nem található meg a beszámolási időszakban, míg 7 téma csak a beszámolási időszak statisztikájában szerepel. Az egyik megfigyelhető jelentős változás tehát a kutatott témák változó körében jelenik meg. A másik eleme a változásoknak az azonos témákban tartott előadások számának alakulásához kapcsolódik. Ez utóbbi esetben csak akkor beszélhetünk a témák súlyának növekedéséről, ha az adott témában elhangzott prezentációk száma legalább 90%-ot (az átlagos növekedés) meghaladóan növekedett. A 2. táblázat a 2008–2015-ös időszak témáit szerepelteti a megfigyelt tudományos konferenciákra bontva, s adja meg az egyes témákban elhangzott előadások számát mindkét időszakban, az adott időszak rangsorban elfoglalt helyét is feltüntetve.

Top 10, Top 15 és Top 20 kutatási témák szerinti irányultság

A beszámolási időszak Top 10 témáit illetően az első öt téma a fenntartható élelmiszer-termelés témaköréhez (termelés,

versenyképesség, földhasználat, környezetvédelem és fenntarthatóság) kapcsolódik s jelenik meg kétharmados súllyal. A további egyharmad részén a világban legnagyobb arányban található egyéni/kisgazdaságok, illetve az árak, a biztosítás-kockázat, a vidékfejlesztés és az élelmiszer-biztonság témák osztoznak közel azonos súllyal (2. ábra).

Annak érdekében, hogy a kutatási irányokban bekövetkezett változásokat képesek legyünk jobban megragadni, az összes témán belül a Top 20 listát vettük nagyító alá. Ezen belül megkülönböztetjük a Top 10 és a Top 15 listákat. A 3. táblázat ad eligazítást abban, hogy mely esetekben volt és milyen irányú, valamint mértékű a változás a bázishoz képest. A kategórián belüli rangsorváltozás/változatlanság (0, +, -) az adott téma kutatásának fontosságát és egyben annak stabilitását jelzi (mezőgazdasági termelés, versenyképesség, földhasználat, környezetvédelem, vidékfejlesztés, ökológiai termelés és az integráció, koordináció). A kategóriaváltás (++, --) már egy fokozódó/

2. táblázat
**A 2008–2015 között megfigyelt 13 nemzetközi agrár-közgazdasági tanácskozáson
 elhangzott előadások témák szerinti megoszlása, db**

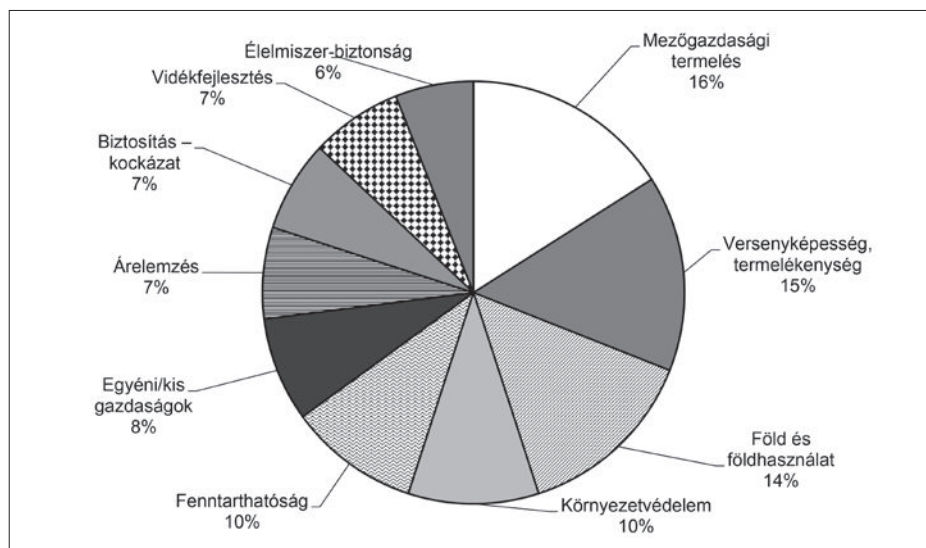
Megnevezés	IAMO						AES		EAAE		IAAE		Előadások száma		Rangsor		
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2008	2011	2015	XIII. kongresszus	122. szeminárium	ICAЕ konferencia, 2015	2002–2008	2008–2015	2002–2008	2008–2015
Mezőgazdasági termelés	2	0	1	8	5	0	1	5	3	12	12	5	112	34	166	1	10
Versenyképesség, termelékenység	5	7	2	2	1	5	4	1	3	3	17	1	100	55	151	2	3
Föld és földhasználat	2	3	7	2	72	3	5	1	2	2	5	4	31	35	139	3	9
Környezetvédelem	0	1	0	2	7	1	0	6	11	5	15	4	48	54	100	4	4
Fenntarthatóság	1	1	1	1	2	1	0	1	5	14	0	0	70	10	98	5	25
Egyéni/kis gazdaságok	1	0	0	0	1	4	1	1	1	4	6	0	67	5	86	6	35
Árelemzés	0	2	1	1	0	0	8	0	2	2	15	0	45	31	76	7	12
Biztosítás – kockázat	0	0	0	0	0	0	2	2	1	2	24	0	43	38	74	8	8
Vidékfejlesztés	0	4	2	3	0	22	1	0	1	2	1	11	23	68	70	9	2
Élelmiszer-biztonság	7	0	0	1	0	0	2	0	1	0	1	0	52	0	64	10	50
Élelmiszer-kereskedelem	2	3	0	5	3	0	7	0	0	0	5	0	37	74	62	11	1
CAP – WTO-tárgyalások	0	1	2	1	0	0	10	4	2	1	9	13	19	44	62	12	6
Élelmiszerláncok	3	0	3	0	0	1	0	1	2	1	3	0	39	0	53	13	49
Élelmiszer-fogyasztás	0	0	1	0	0	0	2	0	0	0	1	0	47	17	51	14	18
Mezőgazdasági munkaerő	0	2	0	0	0	2	0	1	2	0	1	1	38	44	47	15	7
Biotermeles	7	0	2	0	0	1	1	0	2	1	3	0	27	19	44	16	17
Fogyasztói magatartás	0	0	0	0	0	0	1	2	5	4	7	0	25	2	44	17	38
Kifizetések, támogatások	0	1	2	2	1	1	2	1	1	1	3	9	17	14	42	18	20
Innováció	0	0	0	1	1	1	0	1	0	3	2	0	33	6	42	19	30
Integráció, kooperáció	2	1	1	0	1	1	2	0	0	3	3	2	18	16	34	20	19
Marketing	5	0	0	0	0	0	2	2	1	0	6	0	18	13	34	21	21
Egyéb	0	0	1	0	0	1	0	1	1	0	1	0	26	108	31	22	43
Ágazati elemzések	0	1	0	0	0	0	8	1	3	1	3	0	13	50	30	23	5
Modellzés	0	0	0	0	0	0	1	0	1	2	3	1	20	5	28	24	34
Menedzsment	0	0	0	0	2	1	0	1	0	4	4	0	15	28	27	25	13
Intézmények	0	2	4	0	1	6	1	0	1	0	3	2	4	6	24	26	32

Megnevezés	IAMO								AES			EAAE		IAAE ICAEE konferen- cia, 2015	Előadások száma		Rangsor	
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008	2011	2015	XIII. kongressz- szus	122. sze- minári- um		2002– 2008	2008– 2015	2008– 2015	2002– 2008
GMO	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	0	12	23	27	23	
Jövedelemelosztás	0	0	1	2	0	0	0	2	0	1	2	5	8	8	21	28	26	
Kereskedelempolitika	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	7	3	6	7	18	29	29	
Irányítás, vezetés	0	1	5	1	0	0	0	0	0	0	0	0	7	0	14	30	51	
Mezőgazdasági szövetkezetek, kollektív akciók	0	0	2	2	1	4	0	1	0	0	0	0	3	21	13	31	16	
EU-bővítés	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	13	0	0	22	
Pénzügy	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	0	0	24	
Fejlesztések	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	0	0	28	
Farmszerkezet	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	0	0	31	
Sztruktúraváltás	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	0	0	33	
Agrár-közgazdasági szakma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	37	
SAPARD	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	41	
Nők a mezőgazdaságban	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	42	
Vidéki területek	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	40	
Élelmiszer-minőség	1	1	0	3	0	0	0	2	0	0	4	3	0	23	12	32	15	
Piacok	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	2	2	2	12	33	27	
Előrejelzések	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2	0	5	8	9	34	27	
Erőforrás-konzerválás	0	0	0	0	0	2	0	0	1	0	1	0	4	24	8	35	14	
Földrajzi eredetjelzők	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	5	0	7	35	54	
Finanszírozás, banki	2	1	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	36	53	
Élelmiszer-ipari termelés	1	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	5	37	52	
Ökorendszerek, biomassza	0	0	0	0	2	0	0	0	1	1	0	0	0	0	4	38	47	
Társadalmi tőke	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	3	2	39	36	
Multifunkcionális mezőgazdaság	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	32	1	40	11	
Összesen	42	33	38	40	100	57	66	38	49	66	195	61	1049	966				
Mindösszesen														966	1834			

Forrás: saját számítások alapján

2. ábra

A Top 10 témák súlyaránya 2008–2015 között

Forrás: saját számítások alapján

mérséklődő kutatói érdeklődést jelez (erősödő árelemzés- és élelmiszerfogyasztás-kutatás, illetve mérséklődő élelmiszer-kereskedelem, KAP – WTO és mezőgazdasági munkaerő vizsgálata). A Top 20-on kívülről a Top 20 listára kerülés (+++), a rangsorbeli ugrás mértékétől függően ugyan, de határozott, erősödő kutatói figyelemnövekedést tükröz (fenntarthatóság, egyéni/kis gazdaságok, fogyasztói magatartás és innováció). A berobbanó témák (++++) már élesebb irányváltást vetítenek előre, vagyis közvetlenebb hatással vannak a főárambeli kutatási területek átrendeződésére (élelmiszer-biztonság, élelmiszerláncok).

A 2002–2008 között megfigyelt 966 előadásból a Top 10 kategóriában olyan témák szerepeltek többek között, mint a vidékfejlesztés, a versenyképesség és termelékenység, valamint a környezetvédelem. Ezek a témák megkapták a kutatók kiemelt figyelmét a 2008–2015 közötti években is. Ugyanakkor valamelyest csökkent az érdeklődés az élelmiszer-kereskedelemmel, a KAP–WTO-val kapcsolatos területek

iránt. Ez utóbbiak már „csak” a Top 15-ben találhatóak. Az ágazati elemzések továbbra is viszonylag gyakrabban fordulnak elő, de a korábbi 5. helyről visszaestek a 23. helyre. A század első évtizedében, az új utak keresése időszakában még sláger kutatási területnek számító multifunkcionális mezőgazdaság háttérbe szorult és a 11. helyről a 41. helyre esett vissza. Ugyancsak kikerült a Top 15-ből a menedzsment (25), az élelmiszer-minőség (32) és az erőforráskonzerválás (35). A Top 20 listából hátrébb került a mezőgazdasági szövetkezetek, kollektív fellépések kutatása (31), de továbbra is megtartotta előkelő kategóriahelyét az ökológiai termelés (17, 16), az integráció és kooperáció (19, 20), valamint a kifizetések, támogatások témái (20, 19).

Egyidejűleg új témák vonzották jobban a kutatókat, így az *élelmiszer-fogyasztás* kutatási helyzete javult (18, 14). Ugyanakkor a világban megfigyelt élelmiszer-biztonsággal összefüggő problémák erősen ösztönözték a kutatókat a gondok mögött meghúzódó termelési, szabályozási, keres-

3. táblázat

A kutatási irányok változása a Top 20 témákban

Téma	Helyezés		Változás iránya
	2008–2015	2002–2008	
Mezőgazdasági termelés	1	10	+
Versenyképesség, termelékenység	2	3	+
Föld és földhasználat	3	9	+
Környezetvédelem	4	4	0
Fenntarthatóság	5	25	+++
Egyéni/kis gazdaságok	6	35	+++
Árelemzés	7	12	++
Biztosítás – kockázat	8	8	0
Vidékfejlesztés	9	2	-
Élelmiszer-biztonság	10	–	++++
Élelmiszer-kereskedelem	11	1	--
KAP – WTO-tárgyalások	12	6	--
Élelmiszerláncok	13	–	++++
Élelmiszer-fogyasztás	14	18	++
Mezőgazdasági munkaerő	15	7	--
Ökológiai termelés	16	17	-
Fogyasztói magatartás	17	38	+++
Innováció	18	30	+++
Kifizetések, támogatások	19	20	+
Integráció, kooperáció	20	19	-

Jelmagyarázat: 0: a téma rangsorbeli helye nem változott; +/-: kategórián belüli mozgási irány; ++/--: kategóriaváltás; +++: a téma a Top 20 listába került; ++++: a bázisidőszakban nem szereplő téma egyből a Top 20 listába került.

Forrás: saját számítások alapján

kedelmi problémák elemzésére, felemelve e témát a Top 10 listába. Az élelmiszer-kereskedelem világméretű átalakulása, az élelmiszerláncok újabb és újabb régiókban megfigyelhető fokozatos piacnyerése bővítette az ezzel összefüggésben végzett elemzéseket. Ezt némileg már megelőzte a *Regoverning markets* globális kutatás, amelynek keretében a világ 7 régiójában, köztük Kelet-Közép-Európában került nagytitok alá, hogyan tudnak a kisgazdaságok a megjelenő kereskedelmi láncokkal újszerű kapcsolatokat kiépíteni és ezáltal a fokozódó piaci versenyben helytállni. Az élelmiszerláncokhoz kapcsolódó vizsgálatok száma megugrott és a 2008–2015-ös időszakban ezekből a témákból igen sok konferencia-előadás hangzott el, eredményezve ezzel a Top 15 listába kerülést.

Jelen századunk elején a fogyasztók is

mind igényesebbek lettek az élelmiszerekkel és általában a kereskedelmi termékekkel, szolgáltatásokkal szemben. Míg a bázisidőszakban a fogyasztói magatartás csak a 38. helyen volt található, addig a legutóbbi kutatási eredmények közreadásakor már a 17. helyet foglalta el. Ez határozottan jelzi, hogy a fogyasztók nagyobb mértékben kívánják a termelők és kereskedők értékre adni, hogy a marketingmeggyőzéssel szemben az önálló véleményüknek nagyobb súlyt kívánnak adni a kínálat alakításában. A mindenkor megújulás egyik fontos eleme – a marketing mellett – az innováció. Az ezzel foglalkozó kutatások száma a 30. helyen szerepelt a bázisidőszakban s került onnan fel a Top 20 listába. Ez bizonyítéka annak, hogy a mezőgazdaságban is a hatékonyság és termelékenységjavítás egyik feltételét az innovációs fejlesztések jelentik, amikor a

4. táblázat
A 2008–2015 közötti tanácskozások Top 10, Top 15 és Top 20 listák szervezetek szerinti megoszlása és sorrendje

Megnevezés	IAMO FORUM 2008–2014	AES: 2008, 2011, 2015	EAAE: Kongresszus, 2014, EAAE 122. szem.	IAAE: ICAE konfe- rencia, 2015
Top 10, %	58,0	52,3	52,7	56,3
Top 15, %	70,7	61,4	65,6	73,5
Top 20, %	79,3	77,8	77,0	84,9
	Helyezés			
Top 10	I		III	II
Top 15	II		III	I
Top 20	II	III		I

Forrás: saját számítások alapján

vezetés megpróbál a szervezeten belüli, illetve a szervezetek közötti kapcsolati rendszerben olyan új megoldásokat alkalmazni, amelyek részben a termelőegység, részben a termékpálya egészének hatékonyságát képesek javítani.

Összességében megállapítható, hogy korábban a 25. helyen található fenntarthatóság téma az 5. leggyakrabban kutatott terület lett, s ugyancsak sokkal több kutató vizsgálta a korábbi időszakhoz képest az egyéni és kisgazdaságok helyzetét, eredményeit, problémáit. Robbanásszerűen nőtt az élelmiszer-gazdaság kapcsolati rendszerének átalakításában meghatározó szerepet játszó élelmiszerláncokkal, továbbá az élelmiszer-biztonsággal összefüggő

különböző kérdések elemzése. Az előbbiektől valamelyest kisebb mértékben, de még mindig számottevően emelkedtek a fogyasztói magatartással és az élelmiszer-termelés termelékenységének javításához nélkülözhetetlen innovációval kapcsolatos feltáró munkák. Ezek a tendencionális módosulások a hazai kutatók számára is tanulsággal szolgálnak.

A tudományos tanácskozások főáram-orientáltsága

Kérdés, hogy a különböző tudományos konferenciák szervezői milyen mértékben vannak tekintettel a felhívások során a főáramba tartozó témák programba állítására. Megvizsgáltuk, hogy a megfigyelt

5. táblázat
A 2008–2015 közötti tanácskozások Top 10, Top 15 és Top 20 listák főáram-orientáltsága

Kategória	IAMO							AES			EAAE		IAAE
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2008	2011	2015	XIII. kongresszus	122. szeminárium	ICAЕ konferencia, 2015
Top 10	18	18	14	20	88	36	24	17	26	37	110	25	591
(%)	42,9	54,5	36,8	50,0	88,0	63,2	36,4	44,7	53,1	56,1	56,4	41,0	56,3
Top 15	23	24	20	26	91	39	43	23	32	39	129	39	771
(%)	54,8	72,7	52,6	65,0	91,0	68,4	65,2	60,5	65,3	59,1	66,2	63,9	73,5
Top 20	32	26	25	29	94	43	49	28	40	51	147	50	891
(%)	76,2	78,8	65,8	72,5	94,0	75,4	74,2	73,7	81,6	77,3	75,4	82,0	84,9
Előadások mindösszesen	42	33	38	40	100	57	66	38	49	66	195	61	1049

Forrás: saját számítások alapján

szervezetek összességében és konferenciánként mennyire tudtak főáram-orientáltak lenni. A 4. táblázat rendező szervezeteként mutatja a Top 10, Top 15 és Top 20 listák alapján a főáram szerinti fókusz erősségét. Látható, hogy a legszűkebb listán (Top 10) az IAMO FORUM-ok voltak legerőteljesebben főáram-orientáltak, amelyet az IAAE rendezvénye követ. A bővebb lista (Top 15 és Top 20) esetében már a Milánóban megtartott ICAE (IAAE) konferencia volt leginkább az agrárgazdasági főárammal összhangban.

Általánosságban aláhúzható, hogy a tanácskozások egészére nézve a szervezők az elfogadott előadások 79,3–84,9%-át tudhatták a Top 20 listán. Ez mindenképpen erős fókuszáltságot mutat. Az egyes rendezvények tekintetében az IAMO 2012 Forum volt a leginkább főáramba integrált, hiszen az elhangzott 100 előadásból 88 Top 10 listás volt (5. táblázat). Tudni kell azonban, hogy ez a rendezvény egy szűk, szorosan a földkérdésekkel összefüggő témakörrel invitálta a kutatókat a FORUM-on való részvételre.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) BEDŐ Z. – LÁNG L. (2015): A jövő növényeinek szerepe a növénytermesztés fenntartható fejlődésében. *Gazdálkodás*, 4. sz. 305-314. pp. – (2) CSÁKI Cs. (1981): *Food For All in a Sustainable World*. Chapters 4.1 and 5.7. International Institute for applied Systems Analysis. Laxenburg, Austria – (3) CSÁKI Cs. – HARNOS Zs. – RAJNAI K. – VÁLYI I. (1988): *Sustainable Development in Agriculture*. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht – Boston, Lanchester – (4) JOSLING, T. (2002): Competing paradigms in the OECD and their impacts on the WTO agricultural talks. In *Agricultural Policy for the 21st Century*. Iowa State University Press, Ames (USA) – (5): MÉSZÁROS S. – FORGÁCS Cs. (2008): Új utakon az agrárgazdasági kutatások. *Gazdálkodás*, 52 (4): 334-351. pp. – (6) MÉSZÁROS S. – HAJDU I.-NÉ (2012): Fenntarthatósági irányzatok összehasonlítása. *Gazdálkodás*, 56 (3): 211-216. pp. – (7) MINGUES, M. I. – CONNOR, D. J. (2015): *Main drivers in agricultural research and education to secure food supply and assure sustainability*. Zaragoza, OECD konferencia – (8) MOREDDU, C. (2015): *Challenges and opportunities for food and agriculture in the 21st century*. Zaragoza, OECD konferencia – (9) MÖLLERS, J. – BUCHENRIEDER, G. – CSAKI Cs. (eds.) (2011): Structural Change in Agriculture and Rural Livelihoods: Policy Implications for the New Member States of the European Union. *IAMO Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe*, Vol. 61., Halle (Saale), Germany – (10) SZIGETI C. – TÓTH G. (2014): Történeti ökológiai lábnyom becslése a mezőgazdaság kialakulásától napjainkig. *Gazdálkodás*, 58 (4): 353-363. pp.

I. melléklet: A beszámolási időszak elemzésébe vont 13 tanácskozás előadásainak internetes forrásai

IAMO FORUM 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014	http://www.iamo.de/en/events/iamo-forum/
EAAE	https://ideas.repec.org/s/ags/eaae112.html http://eaae-seminar.univpm.it/detailed_program
IAAE	https://www.conftool.com/icae2015/sessions.php
AES	http://econpapers.repec.org/paper/agsaes008/ http://freepdfs.net/agricultural-economics-societys-88th-annual-conference/0c8ac3b5b070c95d10995f2a9259214a/www.aesi.ie/aesi2011/aesi2011programme.htm http://www.aes.ac.uk/page.asp?ID=3 http://econpapers.repec.org/paper/agsaes11/

Summary

STRATEGIC ISSUES OF HUNGARIAN AGRICULTURE

By: Székely, Csaba

Keywords: agricultural target system, competitiveness, strategic analysis, strategic options rural strategy.

JEL Classification: Q15, Q18.

Strategy is the most important tool for managing organisations, thereby influencing the future. This approach also plays an important role in the practice and theory agricultural economics. The development of the future of agriculture, however, is a very complex task. During the development of the strategy, decisions have to be made not only about food production, sales and long-term living of the rural population, but also about the conservation of natural resources, providing renewable energy, maintaining the richness of the ecosystem and creating liveable conditions for people in rural areas. It also raises the need for competitiveness, as some countries and regions strive to keep their markets and acquire new ones in order to utilise their natural resources. However, the environmental (political, social, economic, ecological and technological) conditions to which it is necessary to adapt are constantly changing, but at the same time a (positive) strategic influence on the environmental conditions could also be a target.

Agriculture, the whole agricultural sector and the rural regions have especially important roles in Hungary. Some people say that the natural conditions in Hungary are particularly suitable for agricultural production and that is why Hungary should increasingly contribute to meeting the world's growing food needs. Others emphasise the importance of the preservation of the natural and biological resources and the importance of ensuring sustainability, and they warn against their intensive exploitation. In addition, the issues of appropriate production forms and organisations and the ownership of the limited agricultural land also arise, and these have consequences for the national policy as well. Therefore the development of the agricultural strategy and its adaptation to the continuously changing conditions is a versatile, information-intensive task which requires scientific approach. It also requires effective strategic tools and methods, mental capacity and the use of the achievements of the related disciplines.

TRENDS IN AGRICULTURAL ECONOMIC RESEARCH (2008-2015)

By: Forgács, Csaba – Mészáros, Sándor

Keywords: agricultural economics research, sustainability, agricultural policy, mainstream.

JEL Classification: Q01, Q10, Q15.

One of the most important developments since publishing our last related article is that the issue of sustainability has come into focus in agricultural economics research. Csaba Csaki, who recently celebrated his 75th birthday, has already published his research findings related to the sustainable development of global and Hungarian agriculture in the 1980s. A definition of sustainability by the Brundtland Committee was released in the same decade. Two important issues have arisen since then: firstly,

measuring sustainability by using ecological footprint and, secondly, extending the basic economic content of sustainability by taking into account demographic, social and environmental aspects as well. The current state of sustainability is not comforting neither from the point of view of energy over-consumption (ecological footprint), nor from its high differentiations between countries. However, we do hope the UN Annual Meeting of 2015, also dealing with climate change, will lead to good results in this field.

Another important trend can be observed in the field of measuring future challenges in food production and consumption. From this point of view, the OECD conference of 2015 on challenges of agricultural higher education took an important step forward. Catherine Mureddu underlined the three main challenges as (a) providing food supply to an increasing world population with growing standard of living; (b) the need for sustainable increase in productivity, and (c) responding to climate change. According to Mingues and Connor there is a need for a 70 per cent increase in agricultural production at the global level in this century. That can take place mainly in USA, Brazil, Argentina and Australia. Such high development in output can only be achieved in large farms and with huge investments.

The programmes of 13 scientific conferences reviewed show, without a doubt, that the topic of sustainability has become increasingly important, and also that more attention has been paid to questions of small farms and their performance. Research activities analysing questions of food chains and food security have exploded and there has been an increase in interest from researchers in consumer behaviour and innovation. All these changes in the focus of research have a message for Hungarian researchers too. Among others, the main issue for scientific research is to have a clear view on how the challenges mentioned above can be explained under current paradigms or if there is a need for new paradigms.

COMPETITIVENESS OF HUNGARIAN AGRICULTURE IN CONNECTION WITH CHANGE OF ITS EFFECTIVENESS

By: Takácsné György, Katalin – Takács, István

Keywords: productivity, technical equipment, support, model, European Union.

JEL Classification: O11, Q12, C72.

The article examines the reasons behind the changes in effectiveness and competitiveness of Hungarian agriculture compared to other EU Member States. The paper sums up the main conclusions of the authors' previous studies on this topic, synthesising their most important findings and conclusions in one study. The paper focuses on the effects of farm structure on productivity, on the factors of willingness to cooperate among farmers. Furthermore it examines the effect of the economic environment – with special regard to agricultural subsidies –, providing a model of the relationship between economic environment, farm development (investment) decisions and cooperation. One of the main conclusions was that the average productivity of Hungarian agriculture increased after Hungary's accession to the EU, which was not only due to the development in the technical facilities, but also to the efficiency of equipment (capital productivity). At the same time, extensive enlargement was characteristic for crop producing farms, but the improving technical facilities have not increased the capital productivity.